

ЗМІСТ

ПРЕС-СЛУЖБА МОН УКРАЇНИ ІНФОРМУЄ	3
З ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ	
Марина Симонова. Володимир Петренко — фундатор національної системи стандартів вищої освіти	7
ОСВІТА І СУСПІЛЬСТВО	
Михайло Присенко. Стандартизація вищої освіти: реформи та їх наслідки	9
Володимир Салов. Особливості проектування вищої освіти згідно з чинною нормативною базою	27
Андрій Вітченко. Стандартизація вищої освіти в Україні: стан, проблеми, перспективи вдосконалення	36
Володимир Артемов. Деонтологічна педагогіка як новий науковий напрям в освітньому процесі.....	57
ЯКІСТЬ ОСВІТИ	
Ганна Красильникова. Стандартизація вищої освіти України як механізм забезпечення її якості	67
В'ячеслав Ямковий. Апробація моніторингу системи вищої освіти на прикладі Харківської області	77
СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Богдан Сусь, Богдан Сусь мол. Самостійна навчальна діяльність студентів в умовах комп'ютеризації навчального процесу	95

УДК 378.147:355.233.21

**Володимир
Салов**

Директор науково-методичного центру Національного гірничого університету, голова підкомісії зі спеціальності 184 "Гірництво" науково-методичної комісії № 10 з будівництва та технологій Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, кандидат технічних наук, доцент, м. Дніпропетровськ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗГІДНО З ЧИННОЮ НОРМАТИВНОЮ БАЗОЮ

Розкривається вплив діяльності Володимира Петренка на розвиток здобутків України у сфері вищої освіти. Розглядаються проблеми стандартизації вищої освіти за рівнями вищої освіти згідно з чинною нормативною базою на прикладі проекту стандарту для бакалаврів спеціальності 184 "Гірництво".

Ключові слова: *стандарты вищої освіти, компетентнісний підхід, нормативна база.*

Автор методології розробки стандартів вищої освіти першого покоління, Володимир Петренко, пішов із життя у березні 2008 року. Його внесок у започаткування та розвиток стандартизації вищої освіти України величезний. Галузеві стандарти, вперше розроблені на основі компетентнісного (діяльнісного) підходу, впроваджені за всіма напрямками підготовки та спеціальностями України і понад десять років використовувалися вищими навчальними закладами для планування навчального процесу, ліцензування та акредитації. Він керував робочими групами з розробки галузевих стандартів. Публікації Володимира Петренка, його виступи на форумах освітян та консультації ефективно вплинули на розвиток вищої освіти України.

© В. Салов, 2016

Нижче ми наводимо фрагменти виступу Володимира Петренка на міжнародному семінарі “Гарантії якості, європейська система передачі й накопичення кредитів та практика імплементації Болонського процесу в різних європейських країнах”, що відбувся 15—16 квітня 2004 році на базі Національного гірничого університету¹.

“Україна прагне бути європейською державою, тому модернізація її системи вищої освіти має відбуватися в межах Болонського процесу, метою якого є створення єдиного європейського простору вищої освіти. Як стверджують ініціатори та апологети Болонського процесу, це повинно підвищити можливості випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, розширити їх мобільність та збільшити конкурентоспроможність європейської вищої школи в її змаганнях за вплив та ресурси.

Досягнення мети Болонського процесу в Україні можливе лише при розумінні того, що Україна стартує до неї за зовсім інших умов, основними з яких є відмінності національної системи вищої освіти від систем вищої освіти європейських країн. Основною ознакою системи вищої освіти України є професійна кваліфікація як результат набуття громадянами вищої освіти — на відміну від більшості західних країн, де системи освіти забезпечують громадянам після закінчення вищих навчальних закладів тільки можливість вільного вибору однієї з конкретних професій.

За цих умов система вищої освіти України та системи вищої освіти європейських країн ідуть до мети Болонського процесу з різних боків. А тому система вищої освіти України не повинна копіювати дії європейських університетів, які тільки прагнуть здобути те, що Україна давно має, і навпаки, система вищої освіти України повинна виробити адекватну до своїх умов систему завдань щодо досягнення мети Болонського процесу.

Визначення потрібного рівня вищої освіти (бакалавр чи магістр) також можливе тільки за умови аналізу рівня професійної діяльності, якій відповідає певна професійна кваліфікація, що здобувається у вищому навчальному закладі.

Мобільність бакалаврів та магістрів — випускників вищих навчальних закладів та їх працевлаштування можна забезпечити, якщо у документах про вищу освіту будуть надані відомості про здатність випускника виконувати завдання та обов’язки певної роботи, тобто відомості про його професійну компетентність. Тільки за таких умов можливе забезпечення якості вищої освіти — “сукупності якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обу-

¹ Левківський К.М. Результати діяльності Володимира Петренка — національні надбання вищої школи / К.М. Левківський, В.О. Кузнецов, В.О. Салов // Матеріали наук.-практ. конф. “Проблеми розробки галузевих стандартів вищої освіти нового покоління” : зб. тез доп. наук.-метод. конф., 12—13 травня 2011 р. / МОН України, Нац. гірн. ун-т., Наук.-метод. центр. — Дніпропетровськ : НГУ, 2011. — С. 20—23.

мовляє здатність задовольняти як особисті духовні й матеріальні потреби, так і потреби суспільства”.

Упевнені, що досягнення мети Болонського процесу — підвищення можливості випускників вищих навчальних закладів європейських країн до працевлаштування і, в такому розумінні, забезпечення якості вищої освіти можливе лише за умов, що системи вищої освіти всіх країн будуть орієнтуватися на уявлення щодо цього системи праці, які, до речі, спільні для всіх країн Європи. Ці уявлення зосереджені в основних документах світової системи праці: ISCO-88, Класифікація видів економічної діяльності Статистичної комісії Європейського Союзу (NACE), Міжнародна стандартна галузева класифікація видів економічної діяльності ООН (ISIC), національні системи визначення компетентності працівників тощо. У цьому сенсі Україна стоїть набагато ближче до мети Болонського процесу, ніж європейські університети.

Вирішення завдань Болонського процесу можливе лише за умов використання стандартів вищої освіти, що ґрунтуються на вимогах документів Європейської системи праці. Такі стандарти, побудовані на основі компетентнісної (діяльнісної) моделі професійної вищої освіти та із застосуванням прийнятих у Європі критеріїв, механізмів та методів оцінювання якості вищої освіти, розроблені в Україні за всіма напрямками підготовки та спеціальностям.

Порушені Володимиром Петренком проблеми стандартизації вищої освіти залишаються актуальними. Але час іде. Сьогодні науково-методичні комісії розробляються стандарти вищої освіти нового покоління на основі оновленої нормативної бази: Національної рамки кваліфікацій (2011), Закону України про вищу освіту (2014), Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015), Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти (2016).

Які відмінності у проектуванні вищої освіти чекають на її суб'єктів порівняно із стандартами першого покоління, розробленими за методикою Володимира Петренка? Розглянемо це питання на прикладі стандарту вищої освіти бакалаврів спеціальності 184 “Гірництво”, проект якого оприлюднений на сайті МОН України для громадського обговорення.

Основна відмінність стандартів нового покоління — лаконізм, досягнутий за рахунок визначення змісту освіти у вигляді компетентностей випускників та відповідних результатів навчання. Зміст навчання стандартом не регламентується, його мають визначити вищі навчальні заклади в освітніх програмах за кожним рівнем вищої освіти.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти² компетентності класифіковано на загальні та спеціальні (фахові).

² Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>.

Загальні компетентності бакалавра гірництва подано як здатності до реалізації його навчальних та соціальних завдань. Спеціальні (фахові) компетенції визначені як здатності, необхідні для реалізації професійних завдань випускника певної спеціальності та певного рівня вищої освіти з урахуванням дескрипторів Національної рамки кваліфікацій (НРК)³. Тим більше, що Закон України про вищу освіту⁴ (ст. 5, п. 1) називає цілями вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня “успішне виконання професійних обов’язків за обраною спеціальністю”.

Визначення фахових компетентностей бакалавра гірництва не викликало труднощів через їх повну ідентичність стандартам першого покоління. Тому Методичні рекомендації з розроблення стандартів нового покоління і не містять алгоритмів визначення компетентностей, хоча посилення на методіку розроблення стандартів першого покоління немає. Слід зауважити, що розробка останніх спиралася на ефективні організаційні заходи, в тому числі дослідження структури та змісту праці фахівців. Наприклад, Національний гірничий університет у 1998/99 навч. році виконував держбюджетну НДР “Дослідження діяльності фахівців та формування державних стандартів вищої освіти з гірництва”. На підставі досліджень було проаналізовано структуру професійної діяльності фахівців та розроблено відповідну кваліфікаційну характеристику. Досліджено професійні функції, конкретні професійні та соціальні завдання, що вирішують фахівці певної кваліфікації на виробництві за видами економічної діяльності. Сформульовані вміння та здатності — цілі підготовки фахівців, що необхідні та достатні для вирішення фахівцем професійних та соціальних завдань діяльності для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр).

Професійні компетентності у проекті нового стандарту формувалися з охопленням усієї номенклатури або її частини професійних завдань, що відрізняються за рівнями вищої освіти продуктом праці, тобто змістом цих завдань.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти сформульовано в термінах результатів навчання як деталізація та уточнення компетентностей для кожного рівня. Відмінність компетентностей від результатів навчання через регламентацію рівня складності останніх (за допомогою тих чи інших дієслів, що визначають ієрархію навчальних цілей) дає можливість для певної компетентності визначати особливості результатів навчання за кожним рівнем вищої освіти. Регламентація складності результатів навчання, незважаючи на дещо формалізований підхід, дозволить вищим навчальним закладам аргументовано формувати освітню програму, зміст навчальної діяльності здобувачів

³ Національна рамка кваліфікацій [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.

⁴ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

(навчальні дисципліни, практики, індивідуальні завдання) та визначити критерії оцінювання їхніх досягнень.

На жаль, Методичні рекомендації⁵ обмежують кількість результатів навчання (15—25), що не дає можливість у тексті стандарту визначити їх зміст “як сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти”.

Підкомісія зі спеціальності 184 “Гірництво” Науково-методичної комісії № 10 з будівництва та технологій змушена вилучити з проекту стандарту бакалаврів гірництва назви професій та професійних робіт, сформульованих за чинною редакцією “Національного класифікатора України: Класифікатор професій (ДК 003:2010)”⁶, на фахову підготовку з яких можуть бути спрямовані освітньо-професійні програми за спеціальністю. Причина — невизнання експертами Науково-методичної ради МОН України професій фахівців гірництва регульованими. Хоча в Методичних рекомендаціях щодо розроблення стандартів вищої школи зазначено, що “регульована професія — професія (вид професійної діяльності), допуск до якої та/або діяльність у межах якої певним чином регулюється спеціальним законом або спеціальними правилами, які встановлені або визнані законодавством”. Чинний Гірничий закон України⁷ визначає державне регулювання гірничої справи, правові та організаційні засади проведення гірничих робіт, об’єкти гірничих відносин, вимоги до професійної підготовки та кваліфікації, професійні обов’язки працівників гірничих підприємств, основні вимоги та порядок проведення гірничих робіт, регламентує допуск до технічного керівництва гірничими роботами. Тобто, за цим визначенням професії гірництва стовідсотково належать до регульованих (в Україні, на відміну від інших країн світу, немає такого переліку).

У результаті виникла загроза працевлаштуванню випускників спеціальності 184 “Гірництво” через відсутність в документах про вищу освіту назви професії, для оволодіння якої здійснюється підготовка (!?). І це в умовах, коли Закон України “Про систему професійних кваліфікацій”⁸ не працює (на нього немає посилань у Методичних рекомендаціях). В Україні ще не створено Національну комісію з питань регулювання професійних кваліфікацій, галузеві ради з розроблення професійних стандартів і стратегії розвитку професійних кваліфікацій, кваліфікаційні центри, галузеві рамки кваліфікацій. Не

⁵ Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>.

⁶ Класифікатор професій ДК 003:2010 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>.

⁷ Гірничий закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV (редакція станом на 05.04.2015) [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14>.

⁸ Про систему професійних кваліфікацій : Закон України від 06.09.2012 № 5199-VI [Ел. ресурс]. — Режим доступу: http://allsecurity.info/attachments/article/254/UK.zakon_5199-VI_06.09.2012.pdf.

розроблені професійні стандарти та професійні кваліфікації для нового переліку спеціальностей⁹. До речі, професійні стандарти, розроблені в Україні на незначну частину професій, теж не містять механізмів доступу до професійної діяльності, присвоєння та підтвердження професійних кваліфікацій. У цій сфері також немає спеціальних нормативних актів.

Варто підкреслити доречність застосування пояснювальної записки до тексту стандартів нового покоління з метою надання рекомендацій вищим навчальним закладам щодо їх упровадження.

Проект стандарту бакалавра гірництва містить деякі рекомендації щодо формування відповідних освітніх програм, робочих програм за видами навчальної діяльності (навчальні дисципліни, практики, індивідуальні завдання), серед них такі:

- 1) нормативна частина освітніх програм бакалавра має включати всі компетентності та програмні результати навчання зі ступенем складності, характерним для першого рівня вищої освіти;
- 2) обґрунтування номенклатури видів навчальної діяльності (навчальних дисциплін, практик, індивідуальних завдань) здійснюється адекватним розподілом за ними програмних результатів навчання;
- 3) результати навчання за кожним видом навчальної діяльності визначаються декомпозицією та конкретизацією програмних результатів навчання й застосовуються як критерії відбору необхідних змістових модулів та відповідних навчальних елементів;
- 4) для створення засобів діагностики підсумкового контролю інформаційною базою мають бути результати навчання за кожним видом навчальної діяльності;
- 5) випускна атестація здійснюється оцінюванням ступеню сформованості програмних результатів навчання.

Реалізація компетентнісного підходу до проектування вищої освіти шляхом створення однозначного зв'язку зовнішніх цілей вищої освіти з дисциплінами, практиками й індивідуальними завданнями є вирішальним чинником якості вищої освіти та створення реальної системи внутрішнього її забезпечення.

У пояснювальній записці наведені рекомендації щодо створення спеціалізацій спеціальності 184 “Гірництво”, які містять такі умови їх запровадження вищими навчальними закладами:

— спроможність кафедри провадити освітню діяльність у сфері вищої освіти відповідно до ліцензійних умов¹⁰;

⁹ Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

¹⁰ Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти : затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-p/page>.

- наявність освітніх програм за рівнями вищої освіти;
- наявність регіональних потреб, попиту роботодавців на спеціалізацію;
- відповідність змісту підготовки колу професійних завдань та обов'язків за новою професійною роботою у межах спеціальності;
- особливість професійної роботи за спеціалізацією, а саме наявність:
 - а) нового продукту (кінцевий результат, ціль праці); б) нового предмета, на який спрямована праця фахівця (матеріал, механізм, природний об'єкт, людина); в) іншого способу праці (технологія, процес діяльності, організація); г) інших умов, у яких відбувається праця;
- ідентичність назв спеціалізацій за рівнями вищої освіти;
- ухвалення вченою радою на підставі експертизи спроможності започаткування спеціалізації.

Пояснювальна записка містить також рекомендації щодо фахової термінології освітніх програм, матеріалів інформаційного та методичного забезпечення спеціальності 184 “Гірництво”.

На останок висловимо думку щодо розподілу навчального часу за нормативною та варіативною частинами. Згідно з Методичними рекомендаціями¹¹, на опанування нормативної частини відведено мінімум половина навчального часу. Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” 25 % часу (це рік навчання) відводиться на дисципліни вільного вибору студента. Цей блок дисциплін не повинен бути випадковим. Для забезпечення якості професійної підготовки студенту варто обирати спеціалізацію, що особливо важливо для спеціальностей з багатьма об'єктами діяльності (гірництво, металургія тощо). Алгоритм формування варіативних компетентностей та результатів навчання має бути ідентичним формуванню їх у нормативній частині.

Висновки

1. Інновації Володимира Петренка стали вагомим вкладом у справу стандартизації вищої освіти України.

2. Основна відмінність стандартів нового покоління — лаконізм, досягнутий за рахунок визначення лише змісту освіти у вигляді компетентностей випускників та відповідних результатів навчання. Зміст навчання стандартом не регламентується. Це завдання покладено на вищі навчальні заклади.

3. Обмежена кількість результатів навчання (15—25) не дає можливість у тексті стандартів нового покоління визначити їх зміст “як сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти”.

4. Існує загроза працевлаштуванню випускників через відсутність у стандартах нового покоління та документах про вищу освіту назви професії.

¹¹ Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendacziyi.html>.

5. Обґрунтування номенклатури видів навчальної діяльності (навчальних дисциплін, практик, індивідуальних завдань) має здійснюватись адекватним розподілом за ними програмних результатів навчання.

6. Результати навчання за кожним видом навчальної діяльності мають визначатися декомпозицією та конкретизацією програмних результатів навчання й застосовуватись як критерії відбору необхідних змістових модулів та відповідних навчальних елементів.

7. Реалізація компетентнісного підходу до проектування вищої освіти шляхом створення однозначного зв'язку зовнішніх цілей вищої освіти з дисциплінами, практиками й індивідуальними завданнями є вирішальним чинником якості вищої освіти та створення реальної системи внутрішнього її забезпечення.

8. Основні вимоги до запровадження спеціалізацій спеціальностей — наявність регіональних потреб, попиту роботодавців на спеціалізацію, особливості професійної роботи за спеціалізацією, ідентичність назв спеціалізацій за рівнями вищої освіти.

9. Для забезпечення якості професійної підготовки варіативна частина освітньої програми має передбачати вільний вибір спеціалізації, що особливо важливо для укрупнених спеціальностей з багатьма об'єктами професійної діяльності (гірництво, металургія тощо).

Список використаних джерел:

1. Гірничий закон України від 06.10.1999 № 1127-XIV (редакція станом на 05.04.2015) [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14>.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Про систему професійних кваліфікацій : Закон України від 06.09.2012 № 5199-VI [Ел. ресурс]. — Режим доступу: http://allsecurity.info/attachments/article/254/UK.zakon_5199-VI_06.09.2012.pdf.
4. Класифікатор професій ДК 003:2010 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii>.
5. Левківський К.М. Результати діяльності Володимира Петренка — національні надбання вищої школи / К.М. Левківський, В.О. Кузнецов, В.О. Салов // Матеріали наук.-практ. конф. “Проблеми розробки галузевих стандартів вищої освіти нового покоління” : зб. тез доп. наук.-метод. конф., 12—13 травня 2011 р. / МОН України, Нац. гірн. ун-т., Наук.-метод. центр. — Дніпропетровськ : НГУ, 2011. — С. 20—23.
6. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти : затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-p/page>.
7. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/metodichni-rekomendaciyi.html>.
8. Національна рамка кваліфікацій [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p>.

9. *Петренко В.Л.* Нормативно-методичні положення по розробці освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника вищого навчального закладу / В.Л. Петренко // Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти. Додаток 1 до Наказу Міносвіти № 285 від 31 липня 1998 р. — Київ : МОН України, 1998.

10. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.

Надійшла до редакції 16.08.2016

Volodymyr Salov. *Special Aspects of Design of Higher Education in Accordance with the Current Regulatory Framework*

Volodymyr Petrenko's influence on development of Ukrainian national achievements at the higher education is represented. The youth of the higher education standardization by levels at the current normative base on the example of a standard project for bachelors in the specialty 184 Mining is considered.